

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Problemi suvremenih prikazivanja Grčke tragedije

Toma Marušić, druga godina prijediplomskog studija latinskog jezika i književnosti i grčkog jezika i književnosti, Odsjek za klasičnu filologiju

Mentori: prof. dr. sc. Igor Mikecin i doc. dr. sc. Petra Matović

Nedostaje svetih imena, šutjeti treba često.

—Friedrich Hölderlin

Suvremene interpretacije grčkih tragedija uglavnom se mogu svrstati pod jedan od dva pristupa; *rekonstrukcijski*, gdje se prikaz nastoji ili u što većoj mjeri imitacijom približiti originalnom „izgledu“ tragedije, ili *osuvremeniteljski*, gdje se originalnu radnju, tekst i likove nastoji na neki način usuglasiti suvremenim estetskim, moralnim ili političkim zbivanjima. Nije slučajno da najčešće susrećemo upravo ova dva pristupa—upravo oni predstavljaju bitne mogućnosti svakog odnosa u kojemu se pojavljuje opreka onoga „po sebi“ i „za nas“. Prvi pristup dakle nastoji imitacijom sačuvati ono što je grčka tragedija bila „po sebi“, dok drugi nastoji istu približiti onome što je „suvremeno“, onome što je „za nas“.

Oba ova pristupa, mada izvanjski različiti, pate od istog problema u pogledu njihova odnosa s tradicijom antičke grčke. S jedne strane, pokušavajući se u što većoj mjeri približiti „originalu“, zapada se u grešku da se zameću stvarne razlike duhovno-povijesnog trenutka unutar kojeg se rađa umjetničko djelo te se u takvom čisto oponašateljskom uprizorenju nesvjesno potkradaju suvremena estetska načela. Ono što prije svega trebamo uzeti kao znak tek prividne podudarnosti suvremenih oponašateljskih s izvornim grčkim izvedbama je to da se dramski tekst u Grka uglavnom izvodio samo jednom, na Dionizovim svetkovinama; stoga vidimo da je već samo izvođenje tragedija na osnovi već postojeće tekstualne građe nešto Grku strano. U slučaju pak da se grčku tragediju „osuvremenjuje“ približavajući ju modernim prilikama, trebamo se zapitati što nam od samih Grka ostaje, a da nije tek materijal koji služi uspostavi nekakvog dojma učenosti ili „kulturnog kontinuiteta“. Što nam je dakle, uzevši sve to u obzir, činiti u pogledu grčkih tragedija?

Pri prikazu grčkih tragedija moramo biti svjesni toga da je princip iz kojeg izvire grčko tragičko pjesništvo nama današnjima nepoznat. To hoće reći da nam nije zakriven samo vanjski izgled grčke tragedije, nego i unutrašnji njezin smisao za grčkog čovjeka. Ovdje valja napraviti osnovno metodičko razlikovanje u okružju kojeg će se kretati daljnje razmatranje, a to je ono između dva različita poimanja povijesne znanosti—unutrašnje i vanjsko, ili, što je isto, duhovno i materijalno. No kako bi ovo razlikovanje bilo opravdano, ova razdioba povijesne znanosti ima prvo biti utemeljena u samim svojim predmetima. Ovdje ćemo, za svrhu argumenta i bez detaljnijeg izvoda koji bi u ozbiljnijem radu svakako bio potreban, pretpostaviti da je ovo razlikovanje utemeljeno u zbiljskoj različitosti dvaju predmeta istraživanja. S jedne strane, vanjska povijest istražuje materijalne dokumente koji su nastali kao opipljivi proizvodi ljudskog duha, a moguća bi unutrašnja povijest s druge strane istraživala duh pojedine povijesne epohe, koji u materijalnim dokumentima nije u potpunosti niti vidljiv, niti iscrpiv. U prisutnoj prevlasti znanstvenog pozitivizma, duhovne znanosti kao što je povijest nastoje u svojoj vlastitoj metodi imitirati onu prirodnih znanosti, što znači da se za mjerodavni temelj povijesnog znanja uzima "povijesna činjenica", koja ima fundirati u stvaranju jedne razumljive slike povijesnog zbivanja. Nedostatnost puko pozitivnog pristupa suvremene povijesne znanosti leži u tome što se, uzevši prostu datost "činjenica" kao jedini fundament znanja, potom mora stvoriti smislenu sliku cjeline povijesnog zbivanja, koja uvijek ostaje ograničena našim vlastitim, uvjetno rečeno pred-pomišljenim

pojmovima o njegovu smislu, redu i načinu. Ova ograničenost pogotovo je problematična u povijesnim znanostima koje se bave duhovnom ostavštinom civilizacija antike, među koje spada i filologija, zbog naizgled nepremostivog jaza koji stoji između njihove i naše duhovno-povijesne epohe. U spoznaji pukih činjenica povijesnih dokumenata, bez spoznaje onoga što stoji iza njih, dakle *činitelja* povijesnog zbivanja, ostajemo zakinuti i u pogledu samog smisla istih. Mi znamo to *da* su Grci, recimo, imali takvu i takvu umjetnost, takvo i takvo bogoštovlje, politiku i filozofiju, ali mi ne razumijemo *zašto*. U najboljem slučaju, mi možemo te vanjske pojave duha objasniti našim vlastitim pojmovima, no tako olako zapadamo u neprikladne anahronizme te sve što ne možemo objasniti shvaćamo tek kao neki kuriozni primjer naivnosti ondašnjeg čovječanstva ili pak njegove nedoraslosti onom suvremenom. Druga je struja, također prisutna u suvremenoj povijesnoj znanosti, historijski relativizam, koji tvrdi da je jaz između duhovno-povijesnih epoha u potpunosti nepremostiv, čime i sama povijesna znanost postaje na neki način izlišna, izgubivši se u nepreglednom mnoštvu ograničenih historijskih perspektiva. Kako bismo u pogledu našeg odnosa sa starim civilizacijama izbjegli preuzetne anahronizme s jedne, i posvemašnji relativizam s druge strane, trebamo postulirati jednu drugačiju metodu istraživanja, što će ovdje biti učinjeno samo u naznakama. Jedna methodska napomena koja nas može dati na ispravan smjer razmatranja je ta da kako drevnu grčku pa tako i bilo koju drugu od nas bitno se razlikujuću duhovno-povijesnu epohu, ne uzmemo tek kao predmet znanstvenog bavljenja, nego kao jedno po mogućnosti još uvijek u nama pobudivo živo iskustvo bitka. To znači da nam predrasude našeg vlastitog vremena, a to znači i našeg prevladavajućeg pristupa povijesnoj spoznaji imaju postati upitne. Odakle to da Grcima, njihovim jezikom, njihovom religijom, filozofijom i umjetnošću, kao filolozi i povijesničari, želimo znanstveno ovladati? Odakle toliki, nikada u povijesti čovječanstva toliko izražen poriv za znanstvenim ovladavanjem, dakle za katalogiziranjem, mapiranjem, usustavljanjem povijesnih činjenica? U tom porivu, kao podliježećem pokretaču svakog partikularnog znanstvenog nastojanja, ima nam se očitovati bit suvremenog svijeta znanosti. Odakle to da se uopće može govoriti o nečemu takvome kao što je „znanstveni rad“? Ukoliko je rad nešto u bitnom smislu proizvodno, što je to što znanstveni rad proizvodi? Suvremena se znanost ne može shvatiti čisto teorijski, dakle kao motrenje onoga što već jest, što je prirodno i samoniklo, nego je u biti proizvođača, a to znači tehnička. Cjelokupni znanstveni pogon služi uspostavi jednog tehnikom ovladanog svijeta, gdje tehnika više nije tek ono koje služi čovjeku, nego je cjelina svega pa tako i čovjek u službi tehnike— a da bi bio u službi tehnike on mora biti tehnic primjeren, tehniciran, za tehničku proizvodnju raspoloživ. To znači da su čovjek i njegova povijest pa tako i priroda znanošću preobraženi u raspoloživu sirovinu. U idealnom tehniciranom svijetu svako bi biće bilo u potpunosti funkcionalizirano, a to znači da bi svako bilo na taj način teorijski spoznato i tehnički preobraženo da služi isključivo samo-proizvodnji tog istog tehniciranog svijeta. Svako je biće u službi i spoznaje ga se samo pod mjerom njegove raspoloživosti, a ne kao to što ono po sebi samom, slobodno i neovisno od te izvanjske svrhe *jest*. Na primjeru filologije uočavamo da je grčki jezik gramatički raščlanjen, da su u rječnicima raspoloživim i dostupnim učinjene sve njegove riječi i sva njihova različita korištenja i značenja, da su tekstovi katalogizirani, raspoređeni u različita književna razdoblja, sabrani i antologizirani u udžbenicima

i priručnicima. Klasična filologija ima ulogu da ono „klasično“ stavi u službu proizvodnje sadašnjeg—stari Grci radom su klasične filologije preobraženi u jedno „kulturno dobro“, a to znači u kulturnu sirovinu koja se može na različite načine koristiti u „kultivaciji“ čovjeka za život u sadašnjosti. Čovjeka se kultivira na taj način da ga se trenira za suvremenosti primjeren bitak—stoga se povijesnim obrazovanjem ima postići to da čovjek cijelu svoju prošlost uvidi kao preteču sadašnjosti, čime je sadašnjost, ako ju se shvati kao da je u prošlosti latentna, opravdana i učinjena „sve-vremenom“. Sadašnjost tim više sebe opravdava ako sebe shvaća kao nasljednicu velebne duhovne predaje. Tako nam se u navodnoj ljubavi spram Grka kao naših duhovnih roditelja često može potkrasti i nešto sebeljublja; mi volimo Grke jer volimo sebe shvaćati kao njihovo dovršenje, veličajući njih mi veličamo sebe. No takvim pristupom iz vida gubimo ono što je kod Grka odista našem bitku različito i čuđenja vrijedno te nam oni postaju samo još jedan znanstveno preobraženi i u tom smislu „spoznati“, nezačudni *predmet*. Ironija leži u tome da se upravo u našem tehnicirajućem činjenju svakoga bića raspoloživim mi ponajviše razlikujemo od Grčkog shvaćanja *kozmosa* kao u sebi skladne i uređene cjeline bića. Grcima je svako biće, imajući svoju *moiru*, svoj „udio“ u izgradnji cjeline kozmosa, samo po svojoj naravi, a to znači prije tehničke preobrazbe, već ispunjeno smislom. Suvremena tehnika, s druge strane, po svojem vlastitom apsolutnom mjerilu bićima daje njihovu smislenost, a to znači da je biće smisleno samo ukoliko je od svoje prirodnosti oslobođeno za produkciju i re-produkciju apsolutno tehniciranog svijeta.

Grčko je shvaćanje svijeta kao *kozmosa* presudno za razumijevanje grčkog pjesništva. Prije svega moramo shvatiti da pjesništvo za Grka nije puko ljudska stvar, nego je čovjeku darovano od bogova, što znači da i ono samo nema značaj samo za čovjeka, nego za same bogove i poredak cjelokupnog *kozmosa*. Čovjeku pjesnikovanje pridolazi posredstvom Muza, kćeri Zeusa i Mnemozine, boginje spomena. Pjesniku Muza objavljuje istinu o bogovima te je on pjevajući iznosi. Muze s kojima je pjesnik u dosluhu stoga nisu ništa drugo nego glas bogova, kojim se glasom bogovi očituju čovjeku. O tome nam svjedoči i nesačuvana Pindarova *Himna Zeusu*, u kojoj bogovi, budući nakon uređenja kozmosa upitani o tome nedostaje li još nešto, odgovore kako je potreban još božanski glas koji će posvjedočiti o kozmičkom skladu i njegovu božanskom podrijetlu.¹ Pjesnik u sebi čuje još neoglašeni glas Muza i pjevajući ga oglašava. U skladu pjesme odslikava se i oprisućuje skriveni sklad kozmosa te se, budući pokazano kao lijepo uređeno, razotkriva božanstvenost onog opjevanog. U ovakvom načinu proizvodnje uviđamo razliku od našeg, možemo reći znanstveno-tehničkog proizvođenja. Dok je za znanstveno-tehničku proizvodnju ono što se ima proizvesti raspoloživost nekog bića, grčko pjesništvo proizvodi u slušatelju spomen na narav u sebi već smislenog i skladnog kozmičkog poretka. Svako je pjevanje za Grka, ukoliko se uopće smije nazvati pjevanjem, svetkovina u kojoj se čovjeku očituje božanstvo. Božanstvo koje se u pjesmi očituje predodređuje vanjsku njezinu formu; tako se recimo običava govoriti da su *peani* Apolonu, a *ditirambi* Dionizu posvećene pjesme. Tragičko je pjesništvo jedna karakteristična forma pjesništva, a o posebnom značaju i smislu istog ovdje nećemo podrobnije ulaziti, no uzevši u obzir sve do sada rečeno, kao uputu za daljnje razmatranje

---

¹ Usporedi: Walter Friedrich, Otto, *Theophania*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1998. str. 29.-31 u prijevodu D. Barbarića

trebamo se zapitati kako bismo se mi današnji u našoj vlastitoj dramskoj umjetnosti mogli približiti onoj izvornoj biti tragičkog. Ako ovdje uvjetno prihvatimo Hölderlinov rijek da živimo u dobu *odbjeglih bogova*, a to znači u dobu u kojemu se nikakvo božanstvo čovjeku ne očituje, odgovor svakako ne leži niti u puko mimetičkom, izvanjskom imitiranju grčkih tragedija, a niti u „prilagodbi“ tekstova kriterijima „suvremene“ estetike i morala. S druge strane, davati nekakve formalne naputke bilo bi samoj stvari neprimjereno, tim više prisjetimo li se Sokratova govora u *Fedru* o tome kako se vara onaj tko dolazeći do pojetičkih dveri bez manije Muza (ἄνευ μανίας Μουσῶν) misli da će po umijeću (ἐκ τέχνης) biti prikladan pjesnik. Doprijeti do smisla grčke tragedije značilo bi za nas uzdići se do istog onog izvora po kojemu je ona nastajala. Što bi ovo zapravo značilo možda su posljednji znali sami Grci, ali opetovani pokušaji promišljanja biti grčkog pjesništva koji se pojavljuju kod suvremenih autora poput Hölderlina, Nietzschea i Heideggera svjedoče o tome da *zadaca pjesnika u oskudnom vremenu* nije tek slučajna, nego za znanstveno-tehnički ustroj zapadnog svijeta jedna od presudnih problematika.